

Матвійчук А. В., д.філос.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука).

ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ ПРАВНИКІВ

***Анотація.** В статті розкрито феномен праворозуміння в контексті практичних завдань підготовки фахових правників. Показано основні рівні пізнання права та сформульовано особливості феномену праворозуміння. Розглянуто праворозуміння як специфічну систему і описано елементи цієї системи. Визначено, що стабільність суспільних відносин значною мірою залежить від рівня праворозуміння учасників цих відносин. Обґрунтовано думку, що праворозуміння як система знань про найбільш загальні закономірності становлення і функціонування права є фундаментом реалізації соціального призначення юриста – сприяти за допомогою юридичних засобів гармонізації суспільних відносин.*

***Ключові слова:** право, система права, праворозуміння, юридичний фах, правник, гармонізації суспільних відносин.*

***Аннотация.** В статье раскрыт феномен правопонимания в контексте практических задач подготовки профессиональных юристов. Показаны основные уровни познания права и сформулированы особенности феномена правопонимания. Рассмотрено правопонимание как специфическая система и описаны элементы этой системы. Определено, что стабильность общественных отношений в значительной степени зависит от уровня правопонимания участников этих отношений. Обосновано, что правопонимание как система знаний о наиболее общих закономерностях становления и функционирования права является фундаментом реализации социального предназначения юриста – способствовать с помощью юридических средств гармонизации общественных отношений.*

***Ключевые слова:** право, система права, правопонимание, юридическая профессия, юрист, гармонизации общественных отношений.*

***Annotation.** The phenomenon of legal consciousness is considered in the context of practical tasks of professional lawyers' training. Legal understanding is decisive for public life, since determines the nature of social relations, state regime, legality and law and order. On the other hand, one of the important means of meeting the social needs and progressive social transformations is legal regulation. For jurisprudence, the type of understanding of law is laid down in its basis, since it determines the paradigm of knowledge of legal and state events, which obviously have a conceptual impact on the formation of a*

system in terms of future lawyers training. The basic levels of law cognition are shown and peculiarities of the legal consciousness phenomenon are formulated. The legal consciousness is considered as a specific system and the elements of this system are described. Specific elements of this system include: 1) the principles of law and specifying their norms; 2) sources and forms of law recognized within a certain type of legal understanding; 3) legal awareness, which is an important factor determining the content of the right regulation. The position is maintained, that the stability of social relations largely depends on the level of legal consciousness of the participants in these relations. The ruling type of legal understanding ensures the unity of the legal system of society in all its elements and, first of all, the unity of the system of law, social legal consciousness and culture. The opinion is substantiated that legal consciousness as a system of knowledge about the most common patterns of law formation and functioning is the foundation for the realization of the social purpose of a lawyer – contribute to the harmonization of social relations with the help of legal means. The formation of legal thinking, based on the values of the moral order and the ideas of the rule of law and also takes into account the world experience of philosophical and legal intellectual searches, is indeed a fundamental task for the modern legal education in Ukraine.

Key words: law, system of law, legal consciousness, legal profession, lawyer, harmonization of social relations.

Реформування правової системи України не можливе без оновлення корпусу юристів, що покладає на заклади професійної юридичної освіти додаткові вимоги, зокрема щодо формування у майбутніх правників сучасного та адекватного розуміння права, як концептуальної і фундаментальної ідеї (і засобу) побудови української держави. На нашу думку, додаткова увага до формування праворозуміння у нового покоління українських юристів дозволило б якісно вплинути на процес оновлення національної правової системи, сприяти її наближенню до стандартів так званих «країн успішного права».

Актуальність досліджень щодо феномену праворозуміння зумовлена також і тим, що фактично у кожній сфері життєдіяльності сучасного суспільства ми апелюємо до права, а його розуміння має визначальний характер для ефективного, правомірного та морально вираженого здійснення індивідуальної та суспільної практики. Каталізатором уваги до права очевидно є суспільні зміни та пошуки такої форми суспільного устрою, яка б максимально повно забезпечувала права і свободи громадян й водночас надавала владі ефективні механізми забезпечення реалізації обов'язків кожного члена суспільства. При цьому інтелектуальна діяльність компетентних осіб, спрямована на пізнання сутності й змісту права, а також сукупність правових знань, отриманих унаслідок такої діяльності традиційно прийнято називати праворозумінням.

Окреслюючи ступінь наукової розробленості теоретичних проблем, пов'язаних з феноменом праворозуміння, варто відзначити, що і цей феномен, і процеси вивчення, осмислення і оцінювання природи права, форм його буття, аксіологічних характеристик, призначення та ролі у житті окремої особи та всього суспільства знайшли своє відображення у працях українських та зарубіжних філософів права та юристів-науковців, як-от: О. Балинська, О. Геселев, Г. Демиденко, Ю. Костін, М. Кравчук, О. Кустовська, Г. Лук'янова, В. Нересеянц, Н. Пархоменко, Г. Петрова, П. Рабінович, С. Рабінович, Ю. Шемшученко та багатьох ін. У працях названих науковців розглядалися окремі питання, пов'язані з визначенням поняття «праворозуміння», дослідженням змісту різних типів праворозуміння, вивченням особливостей сучасного юридичного пізнання та практики. Поза тим, напрацьовані матеріали не знімають усіх питань, щодо феномену праворозуміння.

Метою роботи є аналіз феномену праворозуміння та його значення в контексті підготовки фахових правників.

Треба визнати, що і в минулому юридичної науки, і нині підходи до розуміння права, його сутності і призначення завжди були предметом запеклих суперечок та дискусій. Вважається, що праворозуміння зумовлюють щонайменше дві речі – перманентна самоідентифікація суспільства і право саме по собі, як загальне. Саме за допомогою розуміння права суспільство постійно ідентифікує себе на кожному конкретному етапі свого розвитку і перманентність такої ідентифікації ускладнює створення всеосяжної єдиної концепції права. Це зумовлено тим, що кожному етапу розвитку суспільства притаманне своє власне розуміння права, які часто не сумісні між собою. Несумісність ця походить не стільки від розбіжностей у мисленні, а скоріше від розбіжностей у різних етапах розвитку суспільства і у часі [1].

Проблема праворозуміння без перебільшення є ключовою у правознавстві, адже від її вирішення залежить з'ясування таких фундаментальних проблем юридичної науки як-от: проблема джерел права, здійснення правотворчості, формування правосвідомості та правової культури, забезпечення законності і правопорядку, проблема розуміння сутності держави. Зрештою, для юриспруденції велике значення має покладений в її основу тип розуміння права, адже він детермінує парадигму пізнання правових і державних явищ, що очевидно має концептуальний вплив на формування системи підготовки майбутніх юристів.

Складність та важливість праворозуміння, як однієї з найважливіших правових категорій підтверджує той факт, що науковцями виділено три рівні пізнання права: 1) пов'язаний з практичною юриспруденцією, тобто із знанням права в дії та використанням цих знань для вирішення конкретних суспільних питань – захисту, упорядкування і регулювання життєдіяльності спільнот, забезпечення не тільки соціальної дисципліни, а й свобод громадян, обстоювання інтересів і держави, і особистості; 2) зорієнтований

на динамічний поступ права, зокрема в напрямі творення системи правових можливостей (прав і свобод) та правових обмежень (обов'язків і відповідальності), що проголошені і діють у державі (об'єктивне право); 3) пов'язаний із філософією права, яка поєднує пізнавальні зусилля низки соціогуманітарних наук у дослідженні сутності правових реалій, осмислює право як соціальний феномен, що є складовою культури в контексті цивілізаційного розвитку суспільства [2]. Із наведеного випливає, що категорія «праворозуміння» є центральною категорією теорії права і держави, в той же час розглядається як центральна категорія філософії права. Крім цього, загальним місцем багатьох теоретиків права є переконання в тому, що стабільність та гармонія суспільних відносин значною мірою залежить від рівня праворозуміння учасників цих відносин. Праворозуміння має визначальний характер для суспільного життя, адже детермінує характер суспільних відносин, державний режим, законність і правопорядок. З іншого боку, одним з важливих засобів задоволення суспільних потреб і прогресивних соціальних перетворень є нормативно-правове регулювання.

У спеціальній літературі можемо відшукати обґрунтоване положення, що правові погляди і теорії в правотворчості та правозастосуванні проявляються таким чином: на основі оцінки реальної суспільної ситуації суспільство або його окремі представники формують свої економічні, політичні, інші інтереси. Саме ці інтереси є передумовами розвитку права та стають основою розроблення шляхів і способів втілення вказаних інтересів у правові цілі і завдання, а в кінцевому рахунку – у певний вид правових норм. Таким чином створюється теоретична модель правового регулювання. На підставі неї розробляються і приймаються відповідні закони, які реалізують таку модель на практиці [3, с. 265–266]. У результаті створюється законодавство, що відповідає інтересам певного суспільства (або лише якійсь його частині, що корелюється з панівним типом праворозуміння).

Праворозуміння (як система знань про найбільш загальні закономірності становлення і функціонування права) виступає теоретичною основою процесів правового регулювання. При цьому до конкретних елементів вказаної системи – праворозуміння, вважаємо за можливе віднести:

1) принципи права і конкретизуючі їх норми, які здійснюють: а) визначення мети й пріоритетів правового регулювання різних типів суспільних відносин; б) визначення побудови і меж інституційної складової правового регулювання; в) визначення сфери особистісної складової у процесах правового регулювання; г) визначення специфіки правової регулятивної діяльності; д) визначення предметної складової правового регулювання;

2) джерела і форми права, визнані в межах певного типу праворозуміння, які: а) зумовлюють теоретичну, розумову діяльність суб'єктів правового регулювання, а також форми права, які застосовуються в цьому специфічному

процесі; б) визначають місце в правовій системі тих чи інших засобів правового регулювання;

3) правосвідомість, яка є важливим чинником, що визначає зміст правового регулювання, адже для вказаного процесу особливості правової свідомості суб'єкта правової регулятивної діяльності мають принциповий характер (наприклад, прямо впливають на вибір норми права, тлумаченні права, застосуванні права тощо).

Система праворозуміння фактично визначає керівні теоретичні правові принципи суспільно-правової системи. Водночас, праворозуміння відображає інтерпретацію елементів права з точки зору соціального та індивідуального суб'єкта права, які знаходять своє відображення у правовій ідеології та психології. На нашу думку, засвоєння юридичних знань, сприйняття певного типу праворозуміння – це передумова формування правових компетенцій (соціально-правових і професійно-правових) юриста. Соціально-правові компетенції передбачають формування здатності до самостійного осмислення правового досвіду людства, вироблення власних юридичних знань та принципів правової поведінки. Професійно-правові компетенції охоплюють навички прийняття юридично зважених рішень, уміння виконувати професійні завдання з урахуванням правових пріоритетів, здатність провадити професійну діяльність у руслі відповідності нормам закону у гармонійному поєднанні із професійними цінностями й етичними нормами. Останнє є предметом спеціальної дисципліни – юридична деонтологія.

Варто зауважити, що норми поведінки становлять ціннісно-смісловий і цільовий стрижень життєдіяльності й окремої особи, і суспільства загалом, а також мають статус свого роду системоутворювальних чинників певної культури поведінки. Сукупність деонтологічних норм доречно розмежувати на гносеологічні, етичні, спеціальні. Так, гносеологічні норми, що засновані на здобутках правознавства, задають параметри реалізації норм права. Очевидно, що ці параметри прямо залежать від панівного у суспільстві типу праворозуміння. Етичні деонтологічні норми, що відображають здобутки загальної етики щодо вирішення концептуальних проблем відношень «Людина – Людина» та «Людина – Суспільство», слугують моральними та ціннісними орієнтирами зваженої, з точки зору права і моралі, поведінки. Спеціальні деонтологічні норми, що мають форму чинної системи законодавства, похідні від гносеологічних та етичних деонтологічних норм, оскільки забезпечують формалізацію останніх і надають їм обов'язкового характеру, зокрема визначають правову відповідальність за їхнє невиконання.

Зрештою відзначимо, що праворозуміння нерозривно пов'язане з елементами системи права і не може бути розглянуте окремо від них. Панівний тип праворозуміння забезпечує єдність правової системи суспільства в усіх її елементах і передусім єдність системи права, суспільної правової свідомості та культури. Система праворозуміння детермінує керівні теоретичні правові принципи суспільно-правової системи. Панівне праворозуміння постає

фундаментом національної правової системи, отождивається в сфері її позитивного права, зокрема на змісті та характері правового регулювання. Функціонування права напряду залежить від пануючого типу праворозуміння, його ціннісних та моральних орієнтацій.

Водночас, гармонізація суспільних відносин очевидно є неможливою на сучасному етапі без напрацювання сучасної гуманістичної концепції розуміння права та визначення змісту державно-правових явищ. З точки зору сучасної юридичної науки така концепція мала б ґрунтуватися на інтерпретації права як багатоаспектної структури, забезпечити синтез тих складових права, які характеризуються різними, нерідко альтернативними чи навіть конкурентними природно-правовими, нормативістськими та соціологічними концепціями і теоріями права.

Принагідно варто згадати, що власне сенс юридичної професії полягає у підтриманні стабільного функціонування соціальної структури, тобто взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою різноманітних соціальних груп, спільностей та інститутів, пов'язаних між собою відносно сталими відносинами, які, як правило, юридично врегульовані. З іншого боку, завданням юридичної професії є створення умов для реалізації права, яке також покликане сприяти гармонізації суспільних відносин. З цього випливає, що соціальне призначення юриста – сприяти за допомогою юридичних засобів гармонізації суспільних відносин.

У підсумку відзначимо, що взаємозв'язок праворозуміння та правового регулювання мають специфічний та складний характер. Очевидно, що праворозуміння передує практиці правового регулювання, оскільки останнє реалізує панівні погляди суспільства на право, його розуміння корпусом науковців та юристів-практиків. Функціонування права, його застосування і дотримання усіма учасниками суспільних відносин залежить від пануючого типу праворозуміння, його ціннісних та моральних орієнтацій (якщо такі в принципі є). Відтак, формування праворозуміння, що ґрунтується на цінностях морального порядку та ідеях правової держави, а також враховує світовий досвід філософсько-правових інтелектуальних пошуків, є засадничим завданням для сучасної юридичної освіти в Україні.

1. Мачуський Володимир, Проблеми сучасного праворозуміння [Електронний ресурс] / Володимир Мачуський // Актуальна юриспруденція – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1612%3A240717-11&catid=185%3A1-062017&Itemid=230&lang=ru 2. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці / Г. Ю. Лук'янова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 4. – С. 33–43. – (Сер. юридична). 3. Алексеев С. С. Право : Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.